

Umýt okno nebo zatmít

Z korespondence Zdeňka Kudělky s Jaromírem Neumannem*

Jan Ivanega

Zdeněk Kudělka and Jaromír Neumann were among the most prominent figures in Czech art history of the second half of the 20th century. The study describes some of the letters exchanged between them with the aim of providing a deeper understanding of the work of these two figures. Materials from the early 1980s shed light on the origin of Neumann's study for a festschrift in honour of Ivo Krsek. This study is centred on the exchange of opinions in the letters between the two art historians about an iconological method that Kudělka, opposed to Neumann, overtly regarded as an instrument of limited use. The letters dating from early 1989 emerged in a different context, following Jaromír Neumann's release from prison. They provide valuable insight into his professional intentions, which he however only partly managed to fulfil.

Key words: Jaromír Neumann; Zdeněk Kudělka; correspondence; historiography of art history; iconography

PhDr. Jan Ivanega

Ústav estetiky a dějin umění, Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích / Institute of Aesthetics and
Art History, University of South Bohemia in České
Budějovice
e-mail: honza_ivanega@seznam.cz

Osobnost Zdeňka Kudělky (1926–2000), specialisty na románskou a barokní architekturu, „objevitele“ brněnského funkcionalismu, dlouholetého redaktora uměnovědné řady *Sborníku prací filozofické fakulty brněnské univerzity* a vůdčí osobnosti Semináře dějin umění, není třeba na stránkách tohoto časopisu dlouze představovat. Dobře známé je i dílo jeho generačního současníka Jaromíra Neumanna (1924–2001), klíčové postavy dějin oboru v éře budování socialismu a zasloužilého badatele na poli české barokní malby.¹ V předložené studii přiblížím na základě vzájemné korespondence vybrané momenty jejich vzájemného vztahu.²

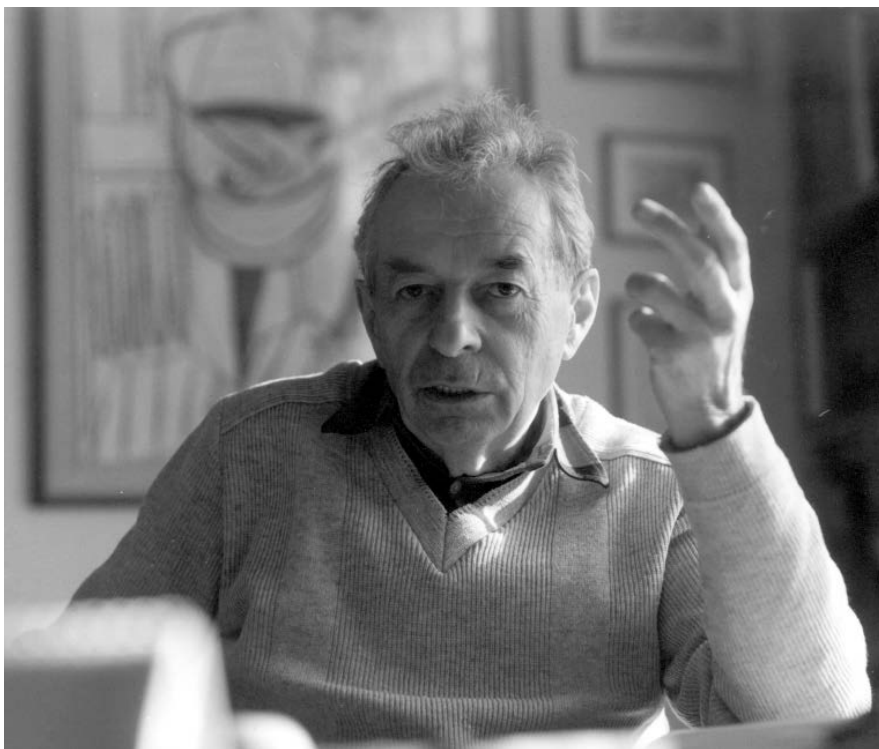
Vzájemná korespondence Kudělky a Neumanna představuje rozsahem nevelký, o to však obsahově zajímavější soubor. Časově zasahuje období tří desetiletí, nejstarší dohledaný dopis je datován 22. února 1961,³ nejmladší 18. března 1989. [Příloha 5] Pět dopisů pochází z počátku šedesátých let, jeden z roku 1974, jedenáct z osmdesátých let, z toho pět z roku 1989. Tematicky se v dopisech obou uměnovědců odráží proměnlivé profesní postavení i společenské poměry.

Soubor dopisů z roku 1961⁴ vznikl v době, kdy se Kudělka po svém nuceném odchodu ze Semináře dějin umění potýkal s existenčními potížemi, spjatými s působením na volné noze.⁵ Naopak Neumann byl bez nadsázky na kariérním vrcholu – v roce 1960 byl jmenován ředitelem Ústavu teorie a dějin umění Československé akademie věd, o rok později pomohl rehabilitovat odkaz Maxe Dvořáka a publikoval průlomovou stať o Tizianově kroměřížském obraze.⁶ [obr. 3] Svého prominentního postavení Neumann hodlal využít ke kolegiální pomoci Kudělkovi. V reakci na vydání slovníku architektonických pojmů⁷ nabídl Kudělkovi práci na obsáhlejší teoretickém slovníku termínů z dějin umění. Brněnský uměnovědec se koncipování díla, na němž měl spolupracovat i Albert Kutal a Václav Richter, chopil se sobě vlastní pílí. Práce však vyzněla do ztracena a zamýšlený slovník nebyl vydán, zřejmě kvůli publikaci obdobně koncipované, byť stručnější příručky Oldřicha J. Blažička.⁸ Podobně se prací na rukopisu práce příručkového typu týká i jediný dohledaný dopis ze sedmdesátých let.⁹

Korespondence z následujícího desetiletí je podstatně obsáhlejší. Její první část umožňuje poznat okolnosti vzniku studie Jaromíra Neumanna v jubilejním sborníku na počest Ivo Krska (1922–1993).¹⁰ Kudělkovy dopisy zároveň objasňují potíže redakční práce a naznačují existenční ohrožení samostatné uměnovědné řady *Sborníku prací filo-*

zofické fakulty brněnské univerzity.¹¹ Z dalšího dopisu vyplývá, že Neumann v Kudělkův prospěch využíval svých mezinárodních kontaktů při dohledávání jistě Wernerovy grafiky.¹² Souběžně na Neumannův podnět zahájili oba uměnovědci korespondenční dialog, v němž se hodlali vyrovnávat s různými otázkami metodologie dějin umění. Prozatím se

2 – Zdeněk Kudělka, 2000

3 – Tiziano Vecellio zv. Tizian, **Apollo a Marsyas**, po 1550. Kroměříž, Arcidiecézní muzeum

podánilo dohledat jedinou stopu výměny názorů, v níž se Zdeněk Kudělka vytříbeným stylem, svérázně proloženým osobními poznámkami, vyrovnává s ikonologickou metodou. [Příloha 1] Kudělkův dopis lze vnímat jako komentář a doplnění staršího konferenčního vystoupení, zejména ve vztahu k možnostem ikonologického zkoumání architektury.¹³ Zároveň naznačuje možnost budoucí spolupráce při výuce v brněnském Seminári, což pro Neumanna, toho

času v nuceném pedagogickém mlčení, mohla být lákavá vyhlídka.

Poslední dochované dopisy pochází z roku 1989. [Příloha 2–5] Byly vedeny snahou o navázání na diskuse předcházející Neumannovu vzetí do vazby kvůli obvinění ze spekulací s uměleckými díly a následnému uvěznění, které jej v letech 1984–1988 zcela vyloučily z odborného života. Po propuštění z vězení se pražský badatel ocitl v lid-

řekl Werich v jiných souvislostech. (Mimochodem Ti zcela dávám za pravdu, že práce „v rozjímavé samotě“ patří k nejhezčím zážitkům).

Jsi už zdravý? A opět ve své podivuhodné vitální kondici? Taky nenávidíš tu nemohoucnost a odkázanost na okolí v nemoci? Krom artrózy kyčelních kloubů, srdeční neurozy, křečových žil a chronické nespavosti jsem zcela zdravý a zatím našťástí nevím, co je být nastuzen, natož ležet s chřipkou. Ani ležet jen tak během dne, což může být dost slastné při potměšlé obloze a šeleštění kapek na oknech, a číst a rozjímat. Například o ikonologii... Pro a proti ní, spravedlivě, nezaujatě, bez vidiny jejích některých reprezentantů. Oba Tvé dopisy se zase hemží podnětnými postřehy, na které nelze nereagovat. Jenže jak. Odpusť, nebudou-li mít mé poznámky k nim i mimo ně (a to jistě nebudou) žádný systém. To bych asi nezvládl a ostatně si nepíšeme články.

Souhlasím bez výhrad s tím, že integrace ikonologie do klasické umělecko-historické metody je nezbytná. Jde ovšem o formu této integrace; a zde to není nijak jednoduché. Už tím, že ikonologický postup nelze uplatnit u každého uměleckého díla (na rozdíl od subtilní tvarové analýzy a dedukcí z ní plynoucích). Už tohle zjištění, jež je snad mimo vší pochybnost, poněkud zpochybňuje oprávněnost důsledné integrace ikonologie do klasických metod a zužuje pole její působnosti. Zatímco formální analýza (například) vede – jako část analýzy šířeji založené – vždy k nějakému závěru, je ikonologické zkoumání Monetových kupek sena nebo Hartungovy kresby bezpředmětné. Nemůže o takovém díle vypovědět víc (snad jen s nebezpečím nezodpovědného subjektivismu) než učinila před ním zkoumání jinak založená. To znamená, že ikonologie je zapotřebí jen občas, jen tam, kde ostatní dosud známé postupy na ikonickou vrstvu díla nestačí, kde by mohla objasnit ještě cosi navíc (s otázkou, nakolik to prospěje poznání vývoje umění, ale k tomu snad později). Tato občasnost mě kdysi vedla k odkázání ikonologické metody do souboru pomocných věd umělecko-historických, k vymezení na první pohled přísnému. Ale tím se možnost či uplatnění ikonologie v dějinách umění nijak neomezuje, ani se nesnižuje její význam. Ne v každém díle je přece přítomný jakýsi ikonologický objekt. Existuje z tohoto hlediska zásadní rozdíl mezi ní a třeba, no s odpuštěním heraldikou? Obě zasáhnou jen tehdy, je-li v díle něco k heraldickému či ikonologickému objasnění, jež může přispět k objasnění či upřesnění okolností zrodu díla a jeho pochopení, k plnějšímu uchopení umělcova záměru. Obě (a všechny ostatní pomocné vědy a disciplíny) jaksí vyčkávat, až budou povolány, vtaženy do rozboru díla vzhledem k jeho zvláštnostem a vzhledem k jejich možnostem, jež jsou jen jim vlastní, jež jsou „nezastupitelné“ (příšerné slovo, už ho používají, jak jsem četl, i ředitelé Lacrumu – máslo je nezastupitelné!). To je závažná okolnost, které by při úvahách o místě ikonologie v historii umění měl být přiznán přiměřený význam. Vůbec nepochybuji o tom, že badatele Tvého typu přivedlo k ikonologii úsilí odposlouchat dílo co nejlépe, tedy v podstatě úsilí o jeho co nejuplněnější interpretaci – na rozdíl od jednostranného přístupu skalních ikonologů.

Ostatně, kdo právě takové nutkání nepocítuje, měl by vypadnout ze hry, poněvadž k pravdě díla (a o tu jde především, třebaže je nejhůř uchopitelná) může říct jen málo. O oprávněnosti ikonologického výkladu díla, tj. tam, kde je nenásilně, přiměřeně ikonické vrstvě namísto, vůbec nepochybuji. V choulostivé otázce jeho začlenění do základního vybavení historikova metodického aparátu mě však zatím nic jiného nenapadá než toto příslušenství k pomocným vědám, toto čekatelství neodvislé od trendu doby, v níž je analyzováno. To se týká jak „obrazujícího“ umění, tak zejména architektury. Kolik takových Zelených Hor existuje?¹⁵ (A badatelů, kteří jsou schopni je tak brilantně – a seriózně – ikonologicky vyložit...?) Má smysl zkoumat ikonologicky jezuitské sálové schéma s bočními kaplemi, vystačím-li si beze zbytku s liturgickým výkladem, za kterým už není nic víc než potřeba zmnožení oltářů s možností souběžně probíhajících modliteb. Má jít historik umění ještě dál a zkoumat, co k této potřebě vedlo, zda vědomí poklesu religiozity nebo jezuitská propaganda. Pro historika architektury nemá ikonologie valný význam, nebo jen potud, že „zjistí“ vazbu trojúhelníkového půdorysu kaple na trojičnou symboliku. Co však ikonologie může říct k podstatnému problému prostoru? Obávám se, že vůbec nic. Může se vůbec ikonologie, zvláště ta, která obchází či přímo ignoruje tvar, dopátrat podstaty, pravdy díla? Má smysl takto zkoumat řecký chrám, románskou tribunovou rotundu, renesanční křížovou centrálu, nájemný dům?

A také tam, kde je ikonologie užita, je její místo jen zcela výjimečně klíčové. Pochybuji totiž o tom, že pro posouzení umělecko-historického významu díla, tj. jeho místa ve významu především, má smysl detailní pohroužení do složitých vztahů znázorněných figur a předmětů k případné literární nebo jiné předloze, ke zvláštnostem její lokální či subjektivní modifikace, pohroužení, které by vyneslo na světlo tu hledanou zjevnou nebo zašifrovanou symboliku. Co takový rozbor přinese, může být a je nepochybně zajímavé především pro badatelův privátní vztah k dílu, s nímž se během práce důvěrně sžil a u něhož vítá odhalení i nepodstatného, aby šlo o díle (popř. i o umělci) dokreslil co nejpřesnější představu. Co však z toho zůstane při odborném hodnocení významu díla, které tuto důvěrnou znalost o něm musí nutně potlačit. Ikonologie totiž nemůže říci nic – a to je jejím neobyčejně závažným nedostatkem – k otázce vývoje umění, poněvadž reflektuje myšlení jiného druhu než je myšlení výtvarné, poněvadž se nedotýká vazby těchto dvou kategorií a nevyvozuje z ní závěry pro zjištění vývojového procesu umění a jeho vývojového významu (teď jsem to pověděl jaksí šroubovaně, ale snad postřehneš, co jsem tou piruetou chtěl říct). Máš jistě zcela pravdu v tom, když říkáš „bez proniknutí do zapomenutého světa symbolických významů se nedostaneme k původnímu historickému smyslu díla“. Historickému jistě. Složitě zaklíněný vztah umělce k době a prostředí, v němž žil atd. může být takto i zevrubně osvětlen. Je však vždy mezi tímto postojem a výtvarnými prostředky, jichž užil, přímý vztah? Abych se vyjádřil konkrétněji: kdyby byl na kroměřížském Tizianovi znázorněn jen rezultat souboje Marsyase s Apollónem, tak jak ho tradovala řecká mytologie, tj. bez dobových aluzí, pozměnilo by to místo

tohoto obrazu v Tizianově díle, resp. význam Tizianova díla pro vývoj umění? Domnívám se, že ne. To je ovšem pro ikonologii, její možnosti pro dějiny umění a tedy také pro přiřknutí místa v nich zjištění dosti povážlivé. Mělo by význam jen tehdy, kdyby se z dějin umění – nedej bože – stalo cosi jiného. A máš jistě pravdu v tom, když říkáš, že bez onoho proniknutí nepochopíš adekvátně strukturu a hierarchii výtvarných prostředků (mimochodem: kdo z ikonologů si takovou otázku položil?). Avšak kdo může posoudit, popř. „rekonstruovat“ skutečnou relaci mezi myšlenkou díla a jeho formou: nevzniklo také před moderním uměním dílo často tak, že umělec si pro svou formální představu „o sobě“ hledal přiměřenou předmětnou realitu, vlastně pouhou záminku k demonstraci této představy. Bylo by možná dobré podívat se na dílo občas takto „obráceně“, tj. ovšem především tam, kde zjistím cosi nového ve výtvarných prostředcích. Ikonologie bude mít spíš význam pro poznání jednotlivého díla, méně už celé epochy. Svým pohledem na svět nemůže postihnout zákonitost vývojového procesu, toho procesu, jímž se umění tohoto světa zmocňuje tvarem.

Koukám znovu do Tvých dopisů, tam se to dalšími myšlenkami jen hemží. Taky mě ještě cosi napadá, ale zatím vím jistě jen jedno: do čtvrt hodiny musím začít umývat okno nebo zatmím (každý den jedno). A jsem zas na zemi, až večer snad bude chvilka času, ale to budu buď vykrajovat keksy, nebo psát průvodní zprávu o revizi knihovny.

Milý Jaromíre, Tvou výzvu diskutovat o ikonologii (a nejen o ní) víceméně pravidelně přijímám. Budem se zčásti jistě opakovat, kdo si má pamatovat, co všechno už řekl nebo si myslel, že řekl. Ale i to může přispět k postupnému vytříbení našich postojů k otázce. Až nás to přestane bavit nebo vyčerpání padnem, začneme o jiném. Škoda, že nemáme posluchače – mohli bychom udělat společný seminář k ikonologii. Nicméně příští rok otvíráme... Jen znovu podotýkám, že má filozofická a teoretická výzbroj je chabá. Snad nápad, to ano, ale dát tomu systém a pevný tvar, aby to bylo k něčemu, to si netroufám.

Přeju Ti upřímně hodně zdraví, klid a pohodu k práci, nejen o svátcích, ale i v celém příštím roce. A bude se těšit na kopy Tvých nových myšlenek

Tvůj

Zdeněk.

2. Kudělka Neumannovi, dat. Brno, 25. ledna 1989

dopis, 1 list (1 strana), strojopis (podpis rukou), ÚDU AV ČR, JNeu, kart. 7

Milý Jaromíre,

upřímně Tě zas mezi námi vítám. Vznikla mezera, kterou nebylo možno jen tak zaplnit. A vítám a obdivuji zároveň Tvou bezměrnou chuť do práce a už vlastně – jak čtu – i práci samu. Z toho návratu a z doby přechodu jsem měl obavy, zdá se však, že ses s tímto velkým problémem dokázal vyrovnat až v zázračně krátké době. Anebo jsem si možná já navodil takový stav čas-tými vzpomínkami na Tebe a nepřesnou představou o prostředí

a jeho působení. Teď si rozhodně nedělej starosti s tím, zda Brandl ve dvou či v jednom svazku, teď je daleko podstatnější to, že jsi zdravý a schopný pracovat. Nepochybuju o tom, že to snad především byla myšlenka na návrat k práci, která Tě v nejedné těžké chvíli dokázala podržet. Kdyby měl člověk zameteno, snad by i podlehl rezignaci, ale odejít od rozdělané práce, to dokáže divy. V malém jsem se o tom sám nedávno přesvědčil během dvou špitálních pobytů a rekonvalescenci (spíš po nich než po nemoci), kdy myšlenka na rozpracované baroko a na nutnost v něm neprodleně pokračovat dokázala víc než léky.

O tom, co se ve Tvé nepřítomnosti v našem oboru odborně i společensky událo, se jistě postupně dovíš. Netroufám si posoudit, už i s odvoláním na chabnoucí paměť, co z toho bylo nepominutelně významné. Snad nejvýznamnější bylo vlekoucí se pokračování Dějin českého výtvarného umění, když po poněkud ukvapeném a věcně snad ani neověřeném vyloučení Tvého příspěvku dlouho vznikal příspěvek nový a, pokud vím, k nelibosti redakce přespříliš rozsáhlý. Teprve nedávno byla první korektura. Jistě Tě vývoj situace, ovšem předpokladatelný, mrzí. Budiž Ti však útěchou, že se o souvislostech kriticky ví a že budeš zastoupen přebohatou citací. Toho závažnějšího nebylo jinak asi mnoho, pochopitelně s výjimkou knih, o kterých píšeš a které jsi dokonce už zčásti četl – kde na to bereš čas! Šíma mně utekl, měl jsem ho však v rukou a zcela souhlasím s Tvým hodnocením. Je to opravdu výjimečná práce. A když už jsem u knih, upozorňuju na publikaci Alchymie štěstí našeho dr. Kroupy (o kterém jsi snad slyšel) a moravském pozdním osvícenství.¹⁶ Ostatně s dr. Kroupou, nastoupivším po Krskovi, jsme udělali velké štěstí. Nejen že je mimořádně vzdělaný, je také velmi dobrý pedagog. Tady se já zase spěchám pochlubit, že je to můj žák (přes silnou kulturně-historickou orientaci). Nepochybně se s ním setkáš – je všude, kde se něco děje. A už uvažuju o nástupci po sobě. Léta se valem kupí a stále víc se jako nejvzácnější – vedle zdraví – jeví volný čas.

Milý Jaromíre, budu se těšit, až se zase setkáme. Někdy na samém konci února jsem v Praze na obhajobě. Ty jednodenní cesty jsou sice vždy poznamenány chvatem, ale na kávu či dvě deci by mělo snad vybýt. V tom případě bych si dovolil se včas ozvat. S díky za Tvůj milý dopis, s přáním všeho dobrého ve zbývajících dnech roku a se srdečným pozdravem

Tvůj Zdeněk Kudělka

P. S. Přikládám sborník, do něhož jsi už bohužel nemohl přispět (viz pozn. na str. 119).¹⁷

3. Neumann Kudělkovi, dat. Praha, 30. ledna 1989

dopis, 2 listy (4 strany), rukopis, Archiv MU, fond Zdeněk Kudělka

Milý Zdeňku,

děkuji Ti za Tvůj opravdu přátelský dopis, který mne potěšil. Opětovné navazování starých kontaktů je v některých případech přirozené a oboustranně spontánní, jindy – z různých důvodů, jež není na místě zjednodušovat – nesnadné. Myslím, že

jsem schopen odhadnout všechny (nebo spíš většinu) faktory, které přitom působí a proto mne to nezaráží ani nerozčiluje. Někdy jsem ovšem z toho smutný. Tím větší jsem měl radost z faktu, že tón Tvého dopisu se neodlišoval od Tvých starších listů, jimiž jsem se nedávno při pořádání všemožných papírů trochu obíral. A tak mám pocit, že můžeme i v přerušovaných diskusích navázat tam, kde dočasně skončily. Budu velice rád, tím spíše, že nad prací i četbou nemohu nepřemýšlet o základních otázkách oboru a napadají mne různé – možná trochu neobvyklé – věci, jejichž užitečnost bych si rád ověřil v rozhovoru, třeba písemně. Rád bych mimo jiné – pokud neupadám do utopie – napsal dvě knížky obecnějšího zmaření, jednak „Ideový svět českého baroku“, který by mohl mít upřesňující podtitul „programy – významy – realizace“, a jednak „Otazníky před obrazy“. To by měla být knížka o znalectví, analytických metodách v širokém rejstříku zahrnujícím technologii a fyzikálně chemický průzkum, problematiku tvaru i tématu, otázky atribuce atp. Tedy pojednání o „fialáthech“ [?] i hlavolamech, o odborné sensibilitě a vnímavosti a také technické a racionální výzbroji. Bylo by to strašně náročné pro rozlehlost látky, obsažnost a hloubku problematiky, jež se rozlévá na všechny strany bez břehů. Že se něco podobného dá říci i v relativně nevelké ploše připomíná nám stále nádherná kniha M. J. Friedländera, Von Kunst und Kennerschaft.¹⁸ Povídám to všechno proto, že bych si rád s někým o takových věcech během práce pohovořil – a taky před ní. Dříve přirozeně musím „dorazit“ Brandla a Škrétu. Musím přiznat, že v Praze nemám nikoho, s nímž bych mohl volně o takových věcech hovořit. Všichni se mi zdají buď uzavření nebo přetížení, unavení nebo apatičtí; psal jsem Ti ostatně už kdysi, že mi v Praze chybí druhá atmosféra mezi představiteli oboru a mám dnes pocit, že je to spíše horší než lepší; nevím ovšem, jaký podíl na tom má moje dnešní situace a přirozeně relativní izolace, kterou jsem dosud neměl ani čas ani příležitost překonat, už proto, že jsem zatím z obvyklého vědeckého provozu vyřazen.

Jsem rád, že Ty máš rovněž – soudě dle několika zmínek – chuť do práce a plánuješ zřejmě víc, než říkáš. O tom mi musíš povědět, nebo spíše napsat! Dr. Kroupu znám z korespondence a osobního setkání na olomoucké konferenci o baroku v roce 1984 – a vím z toho, co jsem četl, že je to muž vzdělaný a tvořivý. Jeho „Alchymii štěstí“ se pokusím sehnat (kdy a kde vyšla?) V Praze jsem ji neviděl.

Moc Ti děkuji za Tvůj sborník, který má potěšitelně dobrou úroveň a současně je dalším dokladem o názorové i lidské snazivosti brněnských historiků umění. Velmi pěkná stať Kroupova o Tvém díle vybízí k novému zamýšlení nad pojmem „brněnská škola dějin umění“, který býval v Praze – alespoň dříve – trochu bagatelizován (z různých důvodů).¹⁹ Tahle stránka, k níž jsem měl zprvu spíše lidský přístup, mne opravdu stále více zajímá odborně. To, co napsal J. Kroupa o Tobě, i o současné problematice oboru je velmi rozumné a lze to plně akceptovat (myslím si alespoň). Spravedlivě zhodnotil Tvou práci a zásluhy a přitom přiměřeně vyjádřil svůj osobní i generační přístup k „široké interpretaci otevřenosti uměleckého díla“. S jeho postojem rád upřímně souhlasím. Právě otázka interpretace mne stále více

poutá. V úvodní kapitole k Brandlovi nazvané „Umění a osobnost“ se snažím nalézt nový a hlavně hlubší přístup k „vnitřní pravdě“ Brandlova umění, k vnitřní kvalitě díla, z něhož se nic neztrácí, ale neustále proměňuje, využívaje zkušeností získaných v literární vědě při zkoumání tzv. sémantického gesta a získaných v dějzpytu umění (to zapomínané slovo má něco do sebe) při zkoumání individuálního díla (a také ikonografického) slohu. Jde mi o odhalení přínosů, které vytvářejí dynamiku jednoho smyslu, který prostupuje všemi složkami díla a určuje jeho významový pobyt. Nejde mi o to dialekticky spojovat různé prvky dosavadních interpretačních způsobů, ale důsledně přistupovat od obecného k jedinečnému a směrem od jedinečného k obecnému směrem k rovině tzv. formy (tvaru) i tzv. obsahu. Mohl bych se o tom dlouze rozepisovat, ale spokojím se jen s tímto náznakem. Pokud Tě to bude zajímat, rád se o tom rozepteš. Dokonce bych Ti rád dal nejednu kapitolu z Brandla v rukopisu k přečtení a poznal Tvé stanovisko a kritické poznámky. Výměna názorů mi chybí. Možnost o všem hovořit nepředpojatě, skutečně diskutovat v atmosféře společného hledání a potřeby jít dál a hloub. Nevím, zda se nemýlím, ale v Praze jsem zatím tu atmosféru nenašel, možná, že je na některých pracovištích mezi určitými skupinami lidí a já jsem dosud neměl možnost to zjistit. Zajímá mne příliš mnoho věcí. To bylo však asi mou slabou stránkou, dnes je to silnější přesto, že jsem mnoho zameškal, mnoho nečetl a těžko se orientuji. Kolik jen lidí ze starší i mladší generace zemřelo! Volal jsem Václavu Formánkovi, příteli ze studií, a jeho žena mi řekla, že je tři roky mrtev, napsal jsem akad. S., s nímž jsem se přátelsky stýkal a k němuž jsem měl velkou úctu jako k lékaři a k vědci – a jeho žena mi napsala, že je dva roky mrtev. Chtěl jsem vejít ve styk s Hanou Volavkovou a dozvěděl jsem se, že je mrtva – a případ s Františkem Šmejkalem znáš. Po mém zatčení zemřel [Josef] Krása, kterého jsem chtěl v jeho těžkém stavu navštívit: prosil o odklad, že je mu moc zle a tento statečný muž se mi rozplakal do telefonu... Přítel Mašín se po druhém těžkém infarktu sotva drží nad vodou a žije jen proto, že miluje život a chce ještě několik věcí napsat. A co starší! Zemřel [Emanuel] Poche, pravda ve vysokém věku... Je to moc smutné. Člověk se zamýšlí nad svou časností zdosti intenzivně. Vůbec čas mně fascinuje. Napsal jsem „Tmu“ [?], jakýsi esej o čase – možná, že na tom budu ještě pracovat, je to úžasná téma. Znovu mne poutá dystopie a kosmologie, a nalézám lepší přístup k Einsteinovi, k jeho filozofické a morální lekci, k jeho obnově významu intuice, jeho přínosu k nezbytné potřebě dneška odstranit rozkol mezi racionalizací vědy a iracionálností bytí, k jeho pohledu neustále transformace, k jeho překonávání rozporu mezi vědou a uměním, k jeho filozofickému pochopení podstaty a smyslu umění... Ale o tom není snadné mluvit.

Trochu moc se rozbíhám a nevím, kdy ani jak skončit. Nebo se vrátím k slovům Tvého dopisu.

Nejedna zmínka v Tvém dopisu – také ta o nepatřičné představě o prostředí a jeho působení – by si asi vyžadovala konkrétní a obsažnější odpovědi. Snad se o to někdy pokusím. Jak stárnu, stále více ztrácím chuť věci zjednodušovat; a do-

jít k obecně platnému zobecňujícímu tvrzení, jež by obstálo ve světle reality, je tak těžké. Mám teď na mysli duševní krizi (a ne lehkou) a způsob jejího překonání. Lásku k práci a k životu a pochopení těch nejšířších, vpravdě kosmických souvislostí. Tahle slova, nejsou-li přesná, působí banálně – a tak raději dost! Posílám Ti xerokopii úvodu či spíše závěrečného slova předneseného ve Vídni. Je kratičká, ale pokusil jsem se v maximální zkratce shrnout dnešní problematiku našeho oboru. Může to být také výzva k diskusi. Měl jsem tenkrát (1983) radost, že několik velmi chytrých hlav, totiž Philipp Fehl, s mými formulacemi vyjádřilo bezvýhradný souhlas. Zdvohlilý Fehl, s nímž jsem kdysi diskutoval o Tizianovi, mi řekl, že by to nedokázal formulovat přesněji. A aby má pýcha byla ještě komictejší, musím Ti říci, že v dlouhém nočním rozhovoru mi Fehl řekl, že v rozboru Tizianova kroměřížského obrazu jsem měl přece jen pravdu já a on že k tomu postupně došel. (Fehl je autorem několika znamenitých studií o Tizianovi a také pozoruhodné, u nás téměř neznámé studie „Realism an Classicism in the Representation of a Painful Scene: Titian's ‚Flaging of Marsyas‘ in Archiepiscopal Palace at Kroměříž“, otištěné in: *Czechoslovakia Past and Present* r. 1969).²⁰

Ale už dost povídání. Papír je u konce – a tak skončím i já s prosbou, zda bys mi (vzhledem ke ztrátě adresáře) neposlal adresu Dr. Jaroslava Zástěry, který se mnou jednával. Četl jsem kdysi, že v *Zápisníku* 1988, č. 21 a hlavně v práci „Původ péřové koruny“ v prac. Jihomoravského muzea ve Znojmě shrnul své domněnky.²¹ Psal o tom, tuším, také *Třeštík* v *ČČH* 1987 (č. 4),²² ale ještě jsem to nedostal do ruky. Rád bych Dr. Zástěrovi napsal; nemůžeš mi jako odborník napsat svůj úsudek? Jsem přirozeně jen diletant, který naslouchá a baví se.

Těch několik složek mého úvodu (Einleitung) dej laskavě přečíst Dr. Kroupovi.

Za vše Ti děkuje a na Tvůj dopis se těší

Tvůj Jaromír Neumann

Odpust' mi můj škrabopis!

4. Kudělka Neumannovi, dat. Brno, 15. března 1989 (odpověď 18. března 1989)

dopis, 1 list (1 strana), strojopis (podpis rukou), ÚDU AV ČR, JNeu, kart. 7

Milý Jaromíre,

omluv prosím mé dlouhé mlčení. Nejsem líný, ale je toho moc. Vyšetřím-li si denně dvě-tři hodiny na práci, je to malý zázrak. Mimoto mě pronásleduje černá série mimořádných událostí (včera přestal fungovat kotel topení), která patrně vyvrcholí počátkem dubna, kdy se mám ujmout rodiny jednoho prince (!) a provázet ji po Moravě. Jediný klad spatřuju v tom, že mě tato vznešená návštěva donutí jít k holiči.

Děkuji za všechny separáty.²³ S výjimkou Malíře světla je znám – Kladruby jsou vynikající.²⁴ Budu se těšit na volnější chvíle, až se budu moci vrátit k Tvému předposlednímu obsaže-

nému a podnětnému dopisu. Zatím si počti v Kroupovi, kterého jsem sehnal už před několika týdny, ale z důvodů výše popsaných jsem se nedostal k jeho odeslání.

Srdečně Tě pozdravuju a připojuji pozdravy od doc. [Rudolfa] Pečmana.

Tvůj

Zdeněk.

5. Neumann Kudělkovi, dat. Praha, k ránu 18. března 1989
dopis, 1 list (2 strany), rukopis, Archiv MU, fond Zdeněk Kudělka

Milý Zdeňku,

srdečně Ti děkuji za dopis. Tvé motivy víc než chápu. Udělal jsi mi velkou radost zasláním knihy Liřtha Kroupy, která mi už po zběžném seznámení s obsahem velmi imponuje.²⁵ Svědčí o jeho vzdělanosti, pílí i jiných kvalitách předurčujících člověka pro úspěšnou a smysluplnou vědeckou práci. Vyříd' mu, prosím, mou upřímnou gratulaci. Jsem rád, že tu knihu mám, že vyplní mezery mého vzdělání a poskytne mi nejen poučení, ale také cenné podněty. Je to pozoruhodné a kvalitní dílo.

Až budeš mít čas, napiš! Vážil jsem si vždy promyšleného a upřímného sdělování Tvých stanovisek a názorů. Proto s Tebou velmi rád diskutuji, neboť jsem přesvědčen, že je to nejspolehlivější cesta hledání pravdy. Nikdo nejsme jejím majitelem a musíme být pokorní, třebaš zásadní.

Mám toho dosti ke sdělení. Je toho moc a není snadné to věcně a nezaújatě podat a učenit. Alespoň pár telegrafických dat: v Akademii mne jako člena – po nelehkých jednáních – ponechali. Nepřeceňuji váhu těchto hodnot, ale je to pro mne v dané situaci propustka do budoucnosti. Je příznačné, že pro mne byli představitelé oborů o živé a neživé přírodě, neboť myslí objektivně a ideologická hesla nezkrusují jejich pohled na věci a lidi. Měl bych očekávat a toužit získat oporu u představitelů humanistických disciplín, ale ti jsou zatím – alespoň v určitých kruzích – málo humanitní a ještě méně humanističtí. Ale tak to je – a patří to ke specifčnosti naší historické situace. Jsem zbaven, alespoň v podstatné míře, iluzí i předpojatostí a posuzuji můj případ stejně objektivně, jako celý historický pokus, kterým procházíme. Alespoň si to myslím a upřímně o to usiluji. Moje situace však v praxi není věru růžová. Byl by zázrak, kdyby byla příznivá.

Tvoje přátelská slova – stejně jako slova kolegů, od nichž bych to čekal leckdy méně než od jiných – mne velmi posilují. Nedělám si iluze, ale jsem v jádře optimista, neboť hluboce věřím v pozitivnost lidského snažení a v morální odpovědnost lidí i jedinců. Myslím si, že lidé v jádru nejsou špatní.

Přeji Ti, abys všechny svízele a překážky, jež nám život (zcela přirozeně) v každé chvíli klade, překonal a mohl se věnovat tomu podstatnému, co je naším údělem a úkolem. Těším se, že mi jednou, až Ti životní situace a okolnosti dovolí, napíšeš – tak jako se stalo vždy v minulosti. Spěch a chvat není k ničemu a já sem se naučil trpělivosti a moje pochopení je větší, než bylo.

Napsal jsem Ti toho – trochu páte přes deváté – mnoho a není snadné na to, byť jen zčásti, reagovat. Opětuji Tvé pozdravy a upřímně děkuji za pozdravení doc. [Rudolfa] Pečmana! Rád bych Ti řekl, že jsem udělal chyby, ale že mé svědomí je čisté. To jsou silná slova, jež Ti mohou připadat jako pochopitelná sebeobrana v mé svízelné situaci (a že pravda může být přece jen poněkud jiná), ale víš dobře, že jsem upřímný a nepředpojatý a že schopnost sebereflexe a sebekritiky považuji za základní předpoklad vědecké práce a cesty vpřed. Není nic horšího, než nalhávat si do kapsy a bránit ztracené pozice, jež jsme ztratili právem. Ale to opravdu – dle mého nehlubšího přesvědčení

– není tak. Všechna slova jsou slabá, téže to nespraví. Když je na člověka naházena špína, sotva se kdy omeje úplně, neboť lidské „není šprochu, aby na tom nebylo pravdy trochu“ je zásada velmi účinná a působivá. Nemusí však vždy platiti sto procentně, neboť skví v povaze věci, že proti každému přísloví a bonmotu lze důvodně postavit jiné, prostě proto, že realita je ve své podstatě protikladná a černobílost neodpovídá skutečnosti. Cesta k pravdě je složitá a nesnadná a předpokládá neustálé odstraňování svůdných krajností a pohodlných formulek.

Srdečně Tě zdravím a těším se na dopis: napiš jej, až budeš mít čas, pohodu a soustředění. Ještě jednou děkuji za krásný dar! Udělal mi radost! Tvůj Jaromír

Původ snímků – *Photographic credits*: 1: Ústavu dějin umění AV ČR, v. v. i. – Prokop Paul; 2: Seminář dějin umění – Libor Teplý; 3: Knihovna Semináře dějin umění

Notes

* Za pomoc při zpracování edice děkuji PhDr. Jiřímu Pulcovi z Archivu Masarykovy univerzity, PhDr. Jiřímu Roháčkovi, CSc. a Mgr. Kristině Uhlíkové, Ph.D. z oddělení dokumentace Ústavu dějin umění AV ČR, v. v. i.

¹ Milena Bartlová, Punkva. Kde je marxismus v českých dějinách umění?, *Sešit pro umění, teorii a příbuzné zóny* VII, 2013, č. 14, s. 7–16.

² Archiv Masarykovy univerzity (dále Archiv MU), fond Zdeněk Kudělka (dosud nezpracováno). – Ústav dějin umění AV ČR, v. v. i., oddělení dokumentace (dále ÚDU AV ČR), fond Jaromír Neumann (dále v souladu s prozatímním inventářem JNeu), kart. 5–9. Celkem se podařilo dohledat 17 dopisů a konceptů, z toho 10x Kudělka Neumannovi (z toho 3 koncepty), 7x Neumann Kudělkovi. Vzhledem ke stavu zpracovanosti fondů nelze do budoucna vyloučit objevy dalších dopisů, může jít nanejvýš o jednotlivosti.

³ Neumann Kudělkovi, Praha, 22. února 1961, Archiv MU, fond Zdeněk Kudělka.

⁴ Archivu MU, fond Zdeněk Kudělka: Neumann Kudělkovi, Praha, 22. února 1961. – Kudělka Neumannovi, b. m. [Brno], b. d. [únor 1961] (koncept). – Kudělka Neumannovi, 27. února 1961 (koncept). – Neumann Kudělkovi, Praha, 3. března 1961. – Kudělka Neumannovi, b. m. [Brno], 20. listopadu 1961 (koncept).

⁵ Jiří Kroupa, In memoriam Zdeňka Kudělky, *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity* F45,2001, s. 7–9.

⁶ Jaromír Neumann, Tizianův Apollo a Marsyas v Kroměříži. Z umělcovy pozdní tvorby, *Umění* IX, 1961, s. 325–371.

⁷ Bohuslav Syrový, *Architektura. Naučný slovník*, Praha 1961.

⁸ Oldřich J. Blažiček a kol., *Slovník památkové péče. Terminologie, morfologie, organizace*, Praha 1962. – Hypotézu o důvodu nerealizace Kudělkou připravovaného slovníku by bylo třeba ověřit v nezpracovaném archivu organizace pověřené podporou vydání. Srov. Národní archiv Praha, fond Český literární fond 1954–1993.

⁹ ÚDU AV ČR, JNeu, kart. 8: Kudělka Neumannovi, Brno, 27. května 1974.

¹⁰ Jaromír Neumann, Dvě neznámá díla Brandlova, *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity* F 26–27, 1982–1983, s. 29–34.

¹¹ Archiv MU, fond Zdeněk Kudělka: Kudělka Neumannovi, Brno, 4. září 1981. – Neumann Kudělkovi, Praha, 26. září 1983. – ÚDU AV ČR, JNeu, kart. 5: Kudělka Neumannovi, Brno, 11. listopadu 1981. – Kudělka Neumannovi, Brno, 15. května 1982.

¹² Archiv MU, fond Zdeněk Kudělka: Neumann Kudělkovi, Praha, 31. října 1983.

¹³ Zdeněk Kudělka, K možnostem ikonologie, *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity* F 25, 1981, s. 49–54

¹⁴ Vybrané dopisy, které vyjma datace zpřístupňují *in extenso*, jsou uvedeny pořadovým číslem, adresou a datací, následují údaje o uložení a materiálu pramene. Editované části textu jsou uvedeny kurzívou, případné editorské zásahy jsou uvedeny v hranatých závorkách []. Na ojedinělé nejasnosti upozorňuji otazníkem [?]. V souladu s aktuálním pravopisem jsem pro větší srozumitelnost ojediněle upravil interpunkci, rovněž jsem bez upozornění odstranil relativně četné překlepy, stylistická osobitost autorů zůstala však plně respektována.

¹⁵ Jaromír Neumann, Ideový koncept poutního kostela sv. Jana Nepomuckého na Zelené Hoře. Poznámky k ikonologickému rozboru, *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity* F 14–15, 1971, s. 235–256. – Idem, Das ikonographische Programm der Wallfahrtskirche St. Johannes Nepomuk auf dem Grünen Berg, in: Franz Wagner (ed.), *Imagination und Imago. Festschrift Kurt Rossacher*, Salzburg 1983, s. 241–263.

¹⁶ Jiří Kroupa, *Alchymie štěstí. Pozdní osvícenství a moravská společnost*, Kroměříž – Brno 1987.

¹⁷ *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity* F 30–31, 1986–1987, na s. 119 redakční poznámka k obsahu Sborníku.

¹⁸ Max J. Friedländer, *Von Kunst und Kennerschaft*, Oxford 1946.

¹⁹ Jiří Kroupa, Nad dílem Zdeňka Kudělky, *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity* F 30–31, 1986–1987, s. 7–9.

²⁰ Philip Fehl, Realism and Classicism in the Representation of a Painful Scene: Titian's Flaying of Marsyas in Archiepiscopal Palace at Kroměříž, in: Miroslav Rechcigl (ed.), *Czechoslovakia Past and Present*, The Hague 1969, s. 1387–1415. – Srov. L. K. [Lubomír Konečný], in: Milan Togner (ed.), *Kroměřížská obrazárna. Katalog sbírky obrazů arcibiskupského zámku v Kroměříži*, Kroměříž 1998, s. 410–421, č. kat. 442. – Sylvia Ferino-Pagden, in: eadem, *Der späte Tizian und die Sinnlichkeit der Malerei*, Wien 2007, s. 272–275, č. kat. 2.13.

²¹ Jaroslav Zástěra, *Původ péřové koruny. Postavy panovníků na českých a moravských denárech*, Znojmo 1986.

²² Dušan Třeštík, Jaroslav Zástěra, *Původ péřové koruny. Postavy panovníků na českých a moravských denárech*, Znojmo 1986 (rec.), *Český časopis historický* XXXV [LXXXV], 1987, s. 548–576.

²³ Archiv MU, fond Zdeněk Kudělka: separáty zaslané Neumannem Kudělkovi v příloze dopisu z 12. března 1989.

²⁴ Jaromír Neumann, Malíř světla. K ikonografii Brandlových oltářních obrazů, *Umění* 32, 1984, s. 219–232. – idem, Ikonologie Santiniho chrámu v Kladrubech, *ibidem* 33, 1985, s. 97–136.

²⁵ Kroupa (pozn. 19).

SUMMARY

Wash the Windows or Turn Out the Lights? Correspondence between Zdeněk Kudělka and Jaromír Neumann

Jan Ivanega

Generational peers Zdeněk Kudělka (1926–2000) and Jaromír Neumann (1924–2001) were among the top Czech art historians of the second half of the 20th century. Neumann was affiliated with Prague's Institute for the Theory and History of Art of the Czechoslovak Academy of Sciences (Ústav pro teorii a dějiny umění ČSAV), the Faculty of Arts of Charles University (Filozofická fakulta Univerzity Karlovy), and the National Gallery in Prague (Národní galerie v Praze). He was important both for his important role in making Czechoslovak art history more international and foremost for

systematically fostering iconological studies of Rudolphine and baroque painting grounded in first-class expertise. By contrast, Kudělka, a key figure in the Department of Art History, espoused the principles of 'rigorous and exact science' founded on a careful analysis of specific artistic phenomena. The papers of both researchers, kept in the Institute of Art History of the Academy of Sciences of the Czech Republic (ÚDU AV ČR) and the Archives of Masaryk University (Archiv MU), contain letters that were exchanged between them, which provide insight into their thoughts on each other's different approach. The study describes a letter in which Zdeněk Kudělka critically discusses the possibilities of iconology. Other edited materials provide an idea of Neumann's professional intentions in the late 1980s after he was released from prison. The publication is a contribution to the historiography of art history in Czechoslovakia during the state-socialist period. In addition to making selected sources available *in extenso* it also contains a summary of other correspondence exchanged between Jaromír Neumann and Zdeněk Kudělka.

Figures: 1 – Jaromír Neumann, 1984; 2 – Zdeněk Kudělka, 2000; 3 – Tiziano Vecellio, *Apollo and Marsyas*, after 1550. Kroměříž, Archdiocesan Museum; 4 – Jaromír Neumann, article "Ideový koncept poutního kostela sv. Jana Nepomuckého na Zelené Hoře". SPFFBU F 14–15, 1971, s. 235, 237